

Niekoľko poznámok k Analýze stavu rodiny v Slovenskej republike.

Doc. PhDr. Zuzana Kiczková, CSc.

V Analýze o stave rodiny v Slovenskej republike (1) sa deklaruje nová koncepcia štátnej rodinnej politiky, prijatá vládou Slovenskej republiky v roku 1996, ktorá ako jeden z viacerých svojich strategických cieľov určila: „*prijímanie takých opatrení, ktoré umožnia dôsledne uplatňovať princíp voľby, resp. zlučiteľnosti pri rozhodovaní sa rodiča pre rodičovskú, resp. pracovnú rolu.*“ (1,s.1) Táto formulácia ale v existujúcich konkrétno-historických a spoločenských podmienkach na Slovensku nie je neutrálna vzhľadom na rod, na existujúce rozdelenie rolí a moci medzi ženami a mužmi. „*Princíp voľby, resp. zlučiteľnosti*“ sa totiž rôznym spôsobom a rôznou mierou týka role matky a role otca. Takáto **rodová diferencovanosť štruktúry a funkcií rolí**, i toho čo sa od každej z nich očakáva je ukotvená v istom type rodiny. V Analýze o stave rodiny v Slovenskej republike chýba však to najzákladnejšie: **vymedzenie rôznych typov a foriem rodinných systémov**, resp. rôznych chápaní rodiny a v závislosti od toho aj interpretácie zmien, ktoré sa v nej odohrávajú. Tie sú síce naznačené v časti A, ktorá informuje o demografických a sociálnych aspektoch správania rodín, ale úplne vytesňuje hodnotenie, že tieto nastupujúce pohyby, ktoré narušujú fungovanie tradičnej rodiny sú v napätí s konzervatívnym chápaním a orientáciou rodiny.

V Analýze absentuje **hlbší rozbor bariér a ťažkostí** (de facto i de jure) pri zosúladzovaní rodičovským a pracovných povinností, ale predovšetkým to, že s týmto problémom, ktorý je obvyčajne formulovaný ako ťažkosti spojiť materské povinnosti s pracovnými, sú v našej spoločnosti **oveľa častejšie a intenzívnejšie konfrontované ženy**. A rovnako sú to predovšetkým ženy, ktoré sú stavané pred **praktickú i morálnu voľbu: buď** starostlivosť o rodinu, domácnosť, deti **alebo** ísť do zamestnania. Ľudovo je táto diferencácia čiastočne, a možno trochu zjednodušene, ale preda, zachytená v tvrdení, že ženy si musia voliť, kým muži si môžu voliť.

Zneviditeľnenie toho, že ženy a muži sú v inej situácii pri voľbe, resp. zosúladzovaní rodových rolí v súčinnosti so zamlčaním, že ako východisko sa predpokladá tradičné chápanie rodiny, vedie v Analýze k nepomenovaniu toho najpodstatnejšieho a tým je: **nerovnomerné rozdelenie moci v rodine a reprodukcia rodových stereotypov**. Obidvoje spolu súvisí, lebo rozdelenie rolí v tomto prípade závisí a je určované predstavou, že otec je v prvom rade (a niekedy výlučne) živiteľ rodiny, teda ten, kto zarába peniaze a matka je tá, ktorá predovšetkým realizuje väčšinu domácich prác (nie je nedôležité, že neplatených), stará sa o deti a nesie za chod domácnosti zodpovednosť. Vychádzajúc z takéhoto rodinného modelu, vstupom žien do zamestnania neúmerne (v porovnaní s mužmi) stúpa závislosť od reálnych možností efektívne a uspokojivo zosúladiť prácu a domácnosť. Je to **dvojitá závislosť**, presnejšie dvojviedina. V každodennom jazyku je zachytená ako záťaž v jazykových vyjadreniach: dve šichty, dvojité bremeno, atď.)

V Analýze je použitá charakteristika vzťahu rodiny a práce (1,s.7), ktorá nič nehovorí o rodovej diferencovanosti. Takáto rodová neutralita má svoj význam a opodstatnenie, ale len v takých koncepciách rodiny, ktoré akcentujú skôr jednotlivých členov rodiny než rodinu ako základnú jednotku, funkciu rodiny (konkrétne výchova a starostlivosť o deti) než jej štruktúra a zdroj rozporu vidia skôr v časovej kumulácii fáz v životnom cykle než v reprodukovaných rodových stereotypoch.

„*Rodina a práca tvoria na inštitucionálnej úrovni dva oddelené subsystemy s pretrvávajúcimi rozpormi do istej miery prirodzene vyplývajúcich z časovej kumulácie profesijnej životnej dráhy jednotlivca a tých fáz rodinného životného cyklu, ktorých základnou vývinovou úlohou je výchova a starostlivosť o maloleté deti.*“ (1,s.7)

Uvedená definícia, prebratá zrejme z iného sociálneho a politického kontextu než je náš, sa nehodí na identifikáciu „stavu rodiny v Slovenskej republike“, pretože sme v tom štádiu vývoja,

keď „rodová slepota“ skôr škodí ďalšiemu pohybu smerom k zabezpečeniu rovnoprávneho postavenia členov rodiny a garantovaniu ich sociálnych a ekonomických práv v rámci rodiny. *“V praxi to znamená vytvárať také legislatívne a iné opatrenia, ktoré by garantovali obidvom rodičom rovnako možnosť optimálne zosúladiť ich rodičovské a pracovné povinnosti, aby založenie rodiny nebolo pre jedného z nich otázkou buď (práca) alebo (rodina)”* (2, s.447). Jedným z nevyhnutných krokov k tomuto cieľu je poznanie reálnych príčin súčasného stavu **nerovnakých možností obidvoch rodičov**. Identifikovanie rôznych podôb znevýhodnení až diskriminácií založených na príslušnosti k jednému z rodov a odhalenie mechanizmov fungovania nerovnosti nemožno preskočiť a nevidieť, alebo „objektivisticky“ interpretovať.

Zo štatistických sledovaní podľa pohlavia sa v Analýze v rámci príjmovej diferencovanosti neocitol ani jeden údaj o nižšej mzde žien (pri každej vzdelanostnej kategórii, podľa odvetví, vekovej skupiny atď.) s dôsledkami pre neúplné rodiny, výšku starobného dôchodku žien, atď. Uvádza sa **„horšia pozícia žien na pracovnom trhu, to platí aj v skupine ženatých – vydatých. Aj medzi nezamestnanými ženami je podiel vydatých dvojnásobne vyšší (29,7% slobodných a 61% vydatých). Výsledky empirických prieskumov jednoznačne dokumentujú kontraverznosť postavenia žien na pracovnom trhu ako dôsledok ich duálnej sociálnej úlohy (materskej a profesijnej), ktorá ovplyvňuje vstup, zotrvanie a správanie v sfére práce.“** (1, s.8) Toto „dokumentujúce“ vysvetlenie je znejasňujúce, lebo čo máme rozumieť pod „kontraverznosťou postavenia žien“? A navyše je aj nepravdivé, lebo príčina „horšej pozície žien na pracovnom trhu“ nie je v ich „duálnej sociálnej úlohe“ ale v **nerovnomernej delbe práce v rámci rodiny, v nevhodných pracovných (a sociálnych) podmienkach a v neúčinnnej rodinnej politike štátu**. Zmeniť dôsledky znamená zmeniť príčinu. Ak sa teda tvrdí, že príčina je v „duálnej sociálnej úlohe“, tak ju treba zmeniť na „mono“ sociálnu úlohu“, teda buď materskú alebo profesijnú, a tak znovu stavať ženy pred voľbu: buď- alebo.

Istým pozitívnym signálom, prekračujúcim túto „logiku“ je audit „Rodina a práca“, ktorý chce *motivovať zamestnávateľov k zavádzaniu opatrení ústretových rodine*“ (uplatňovaním nových modelov podnikovej kultúry) a zároveň *„prehlbiť rovnoprávnosť žien a mužov v práci a spoločnosti“* (realizovaním rovnosti príležitostí žien a mužov). (3, s.2-3)

Pri uvádzaní **„objektívnych bariér neúspešnosti nezamestnaných rodičov (podč. Z.K.) na trhu práce“**, sa začína konštatovaním rodičov vôbec, ale potom nasleduje vymenovanie bariér, ktoré sa týkajú už len výlučne žien-matiek s maloletými deťmi, *„skryté odmietanie zamestnávateľa matiek s malými deťmi (obdobne to môže byť aj naopak t.j. skryté odmietnutie takýchto matiek nastúpiť do zamestnania), nedostatočné možnosti zabezpečenia starostlivosti o maloleté deti v prípade zamestnania sa matky (napríklad v prípade práce na smeny), nevhodný pracovný čas pre matky s maloletými deťmi, nevhodná dochádzka, vysoké cestovné náklady a malé možnosti uplatnenia sa v určitých profesiách“*. (1,s.11)

Z uvedeného citátu by sa mohlo na prvý pohľad zdať, že v Analýze predsa len kde-tu, kde-tam presvitá rodová citlivosť. Áno, ale za cenu veľkého redukcionizmu! Treba uznať, že je správne, keď sú v Správe uvedené ženy-matky s maloletými deťmi ako tá skupina, ktorá patrí medzi najznevýhodňovanejšie. Chýba však uvedenie **„objektívnych bariér neúspešnosti“** ďalších skupín žien (napr. tých, ktoré sa starajú o chorých a starých, resp. inak odkázaných členov rodiny) a hlavne mužov-otcov. Rodové štatistiky a rodové skúmania sa týkajú obidvoch rodov, aby bola možná komparácia v záujme poznania nerovností/rovností rodov. V tomto prípade je dôležité vedieť na aké **„objektívne bariéry neúspešnosti“** narážajú nezamestnaní otcovia. Až v porovnaní „objektívnych bariér rodičov“ – a tí sú v heterosexuálnej rodine dvaja!, sa ostro zviditeľňuje súčasná konkrétna podoba znevýhodnenia žien z funkcie materstva, teda toho, akými rôznymi spôsobmi sú vlastne prakticky trestané za to, že sa stali matkami, hoci verbálne sú velebené. Komparáciou by sa zároveň mohol otvoriť priestor tematickej problematiky otcovstva v inom než tradičnom svetle, o ktorom nie je v Analýze ani zmienka. Znamenalo by to nahrzynúť, pre niekoho nebezpečne, neudržateľnosť pretrvávania a podpory tradičnej rodiny, ktorá je nezlučiteľná s rovnosťou rodov.

Výborný pozorovateľ dopadu veľkých spoločenských (globálnych) zmien na náš každodenný život Anthony Giddens píše: „*Tradičná rodina je ohrozená, mení sa a bude sa meniť. Zo sveta padajúcich tradícií sa rodí fundamentalizmus a na bojisku 21. storočia sa postaví proti kozmopolitnej tolerancii.... Tradičné rodinné systémy prechádzajú premenou alebo sú pod tlakom zvlášť, keď ženy uplatňujú nárok na väčšiu rovnosť a veľkou mierou sa stávajú súčasťou pracovnej sily. Nikdy predtým – kam až siaha historická pamäť – neexistovala spoločnosť, v ktorej by ženy boli aspoň približne rovné mužom. Ide skutočne o globálnu revolúciu v každodennom živote*“ (4, s.14) a ďalej „*Rovnosť žien však nie je len jednou z kľúčových demokratických zásad. Je nevyhnutná aj pre šťastie a seberealizáciu človeka!*“ (4, s. 84).

Ak „rodina je miesto boja medzi tradíciou a modernitou“, tak celkový duch v ktorom je napísaná Analýza o stave rodiny v Slovenskej republike je tradicionalistický a skôr konzervuje „unikajúci svet“ než analyzuje znaky zmien v rodine. Sotva sa dá očakávať, že by mohla slúžiť ako jedno z východísk potrebnej „jasnej predstavy o stratégii „novej rodinnej politiky“ (2, s. 447), keď v nej na mnohých miestach chýba rodovo diferencovaný pohľad a na iných miestach prevláda interpretácia uvádzaných faktov, vychádzajúca z rodových stereotypov.

Literatúra

1. Analýza stavu rodiny v Slovenskej republike. In: Správa o stave rodiny v Slovenskej republike, <http://www.employment.gov.sk>
2. Kvapilová, Erika: Rôznosť rodinných foriem – výzva pre sociálnu politiku, In: Sociológia , Ročník 32, 2000, č.5.
3. Audit „Rodina a práca“. In: <http://www.employment.gov.sk>
4. Giddens, Anthony: Unikajúci svět. Jak globalizace mění náš život, Slon, Praha 2000.